

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	I
DEEL A INLEIDING, ONDERZOEKSGESCHIEDENIS EN KENNISSTAND	
I INLEIDING	7
1.1 Projectkader.....	7
1.2 Het eilandenrijk van Oost-Nederland.....	9
1.3 Hoofdvraagstelling.....	11
1.4 Subvraagstellingen.....	12
1.5 Onderzoeksmethodiek.....	14
1.6 Onderzoeksgebied.....	16
2 GESCHIEDENIS VAN DE ARCHEOLOGIEBEOEFENING.....	19
2.1 Inleiding.....	19
2.2 Een hobby voor de elite (de fase tot 1830).....	20
2.3 De oudheidkundige interesse krijgt vorm (1830-1870).....	22
2.3.1 Provinciale almanakken, verenigingen en genootschappen.....	22
2.3.2 Archeologisch onderzoek en toevalsvondsten.....	24
2.4 Twente in de schijnwerpers in een periode van ambiguïteit (1870-1940).....	26
2.4.1 Het Provinciaal Geschiedkundig Overijsselsch Museum in Zwolle.....	26
2.4.2 De Oudheidkamer Twente en het Rijksmuseum Twenthe.....	27
2.4.3 Overige musea en oudheidkamers.....	29
2.4.4 Het RMO en het BAI in Oost-Nederland.....	29
2.4.5 Jan Butter: de eerste 'Sallandse' amateur-archeoloog.....	31
2.5 Veranderingen in structuur en onderzoeksfocus (1940-1965).....	33
2.6 De Achterhoek naar voren? (1965-1997).....	36
2.6.1 De gecentraliseerde structuur van de Rijksdienst.....	36
2.6.2 Professioneel archeologisch onderzoek.....	37
2.6.3 Amateur-archeologie.....	40
2.7 De IJsselstreek naar voren? (1997-heden).....	41
2.7.1 Gemeentelijk archeologen.....	41
2.7.2 Gevolgen van de Malta-wetgeving.....	43
3 KENNISSTAND VAN DE BEWONINGSGESCHIEDENIS OP BASIS VAN ARCHEOLOGISCHE BRONNEN	45
3.1 Inleiding.....	45
3.2 Laat-paleolithicum en mesolithicum.....	46
3.2.1 Cultuurgroepen en tradities.....	46
3.2.2 Nederzettingen en nederzettingssysteem.....	48
3.2.3 Graven.....	51

3.2.4	Materiële cultuur.....	52
3.2.4.1	<i>Geröllkeulen</i> en <i>Spitzhauen</i>	52
3.2.4.2	Artefacten van been en gewei.....	53
3.3	Vroeg- en midden-neolithicum.....	55
3.3.1	Cultuurgroepen.....	55
3.3.2	Nederzettingen en nederzettingssysteem.....	57
3.3.3	Graven.....	57
3.3.4	Bruggen, veenwegen en andere houten constructies.....	59
3.3.5	Materiële cultuur.....	60
3.3.5.1	Aardewerk.....	60
3.3.5.2	Bijlen.....	62
3.3.5.3	Andere stenen en vuurstenen artefacten.....	63
3.4	Laat-neolithicum en vroege bronstijd.....	63
3.4.1	Cultuurgroepen.....	63
3.4.2	Nederzettingen en nederzettingssysteem.....	64
3.4.3	Graven.....	65
3.4.4	Materiële cultuur.....	67
3.5	Midden-bronstijd tot en met vroege ijzertijd.....	67
3.5.1	Cultuurgroepen.....	67
3.5.2	Nederzettingen en nederzettingssysteem.....	69
3.5.3	Graven.....	72
3.5.4	<i>Celtic Fields</i>	73
3.5.5	Materiële cultuur.....	75
3.5.5.1	Aardewerk.....	75
3.5.5.2	Bronzen en depotvondsten.....	76
3.6	Midden-ijzertijd tot en met vroeg-Romeinse tijd.....	77
3.6.1	Cultuurgroepen.....	77
3.6.2	Nederzettingen en nederzettingssysteem.....	78
3.6.3	Graven.....	81
3.6.4	Materiële cultuur.....	81
3.6.4.1	Aardewerk.....	81
3.6.4.2	Metalen en depotvondsten.....	82
3.7	Midden- en laat-Romeinse tijd.....	83
3.7.1	Cultuurgroepen.....	83
3.7.2	Nederzettingen en nederzettingssysteem.....	84
3.7.3	Graven.....	87
3.7.4	Materiële cultuur.....	87
3.7.4.1	Aardewerk.....	87
3.7.4.2	Metalen en depotvondsten.....	88
3.8	Middeleeuwen.....	89
3.8.1	Cultuurgroepen.....	89
3.8.2	Rurale nederzettingen en nederzettingssysteem.....	90
3.8.3	Graven.....	93
3.8.4	Frankisering en kerstening.....	95
3.8.5	Dorpsontwikkeling.....	97
3.8.6	Verdedigingswerken en adellijke huizen.....	97
3.8.7	Materiële cultuur.....	99
3.8.7.1	Aardewerk.....	99

4	DE RELATIE TUSSEN MENS EN LANDSCHAP: KENNISSTAND, CONCEPTEN EN MODELLEN.....	101
4.1	Inleiding.....	101
4.2	Zandeilandenrijk Oost-Nederland.....	101
4.2.1	Fysische geografie.....	101
4.2.2	Veenuitbreiding en vegetatie-ontwikkeling.....	104
4.3	Landschapstructuur en archeologie.....	109
4.3.1	Een fysisch-determinerend landschap?.....	109
4.3.2	Mens en landschap in de vroege prehistorie.....	112
4.3.3	Expansie en contractie.....	116
4.3.4	Vroeg-middeleeuwse kerngewesten.....	120
4.4	Historisch-geografisch onderzoek.....	123
DEEL B FYSISCH GEOGRAFIE EN GEBIEDSGERICHTE STUDIES		
5	INLEIDING OP FYSISCH-GEOGRAFISCH ONDERZOEK EN GEBIEDSGERICHTE STUDIES.....	129
5.1	Inleiding.....	129
5.2	Fysisch-geografisch onderzoek.....	129
5.3	Gebiedsgerichte studies.....	130
5.3.1	De waarde van microregionaal onderzoek.....	130
5.3.2	De selectie van 'detailgebieden'.....	130
5.3.3	Grootte van de detailgebieden.....	132
5.3.4	Onderzoeksmethodiek en bronnen.....	133
6	DE FYSISCH GEOGRAFIE VAN OOST-NEDERLAND.....	135
6.1	Inleiding.....	135
6.2	Methodiek en kaartweergave.....	135
6.3	Geologische processen en landschapsopbouw.....	137
6.3.1	De periode voor de landijsbedekking in het Saalien.....	137
6.3.2	Landijsbedekking in het laat-Saalien.....	137
6.3.3	Laat-Pleistocene rivieren.....	140
6.3.4	Sneeuwsmeltwater, permafrost en dekzand.....	141
6.3.5	Holocene rivieren en beken.....	144
6.3.6	Veen.....	147
6.4	Fysisch-geografische hoofdlandschappen.....	148
6.4.1	Een nieuwe landschapsindeling.....	148
6.4.2	Plateau- en terrassenlandschap.....	149
6.4.3	Stuwwallandschappen.....	149
6.4.4	Dekzandlandschappen.....	150
6.4.5	Rivierenlandschappen.....	151

7	DE BEWONINGSGESCHIEDENIS VAN ZUIDWEST-SALLAND	153
7.1	Inleiding	153
7.2	Landschappelijk kader	153
7.3	Onderzoeksgeschiedenis	157
7.4	Laat-paleolithicum en mesolithicum	158
7.5	Neolithicum en vroege bronstijd	161
7.6	Midden-bronstijd	166
7.7	Late bronstijd	171
7.8	Vroege ijzertijd	176
7.9	Midden-ijzertijd tot en met vroeg-Romeinse tijd	181
7.10	Midden- en laat-Romeinse tijd	184
7.11	Middeleeuwen	190
	7.11.1 Archeologie	190
	7.11.1.1 Vroege middeleeuwen	190
	7.11.1.2 Late middeleeuwen	194
	7.11.2 Historische geografie	196
8	DE BEWONINGSGESCHIEDENIS VAN DE NOORDWESTELIJKE ACHTERHOEK	203
8.1	Inleiding	203
8.2	Landschappelijk kader	203
8.3	Onderzoeksgeschiedenis	206
8.4	Laat-paleolithicum en mesolithicum	208
8.5	Neolithicum en vroege bronstijd	214
8.6	Midden-bronstijd	221
8.7	Late bronstijd en vroege ijzertijd	224
8.8	Midden-ijzertijd tot en met vroeg-Romeinse tijd	229
8.9	Midden- en laat-Romeinse tijd	232
8.10	Vroege middeleeuwen	237
8.11	Late middeleeuwen	241
	8.11.1 Rurale nederzettingen	241
	8.11.2 Adellijke huizen	244
9	DE BEWONINGSGESCHIEDENIS VAN DE NOORDOOSTELIJKE ACHTERHOEK	247
9.1	Inleiding	247
9.2	Landschappelijk kader	248
9.3	Onderzoeksgeschiedenis	250
9.4	Laat-paleolithicum en mesolithicum	252
9.5	Neolithicum en vroege bronstijd	255
	9.5.1 Nederzettingspatroon en grafbestel	255
	9.5.2 Vindplaatsen van de Trechterbekercultuur	258
9.6	Midden-bronstijd	262
9.7	Late bronstijd en vroege ijzertijd	263
9.8	Midden-ijzertijd tot en met Romeinse tijd	269

9.9	Middeleeuwen.....	273
9.9.1	Archeologie.....	273
9.9.1.1	Vroege middeleeuwen.....	273
9.9.1.2	Late middeleeuwen.....	274
9.9.2	Historische geografie.....	281
10	DE BEWONINGSGESCHIEDENIS VAN ZUIDWEST-TWENTE.....	287
10.1	Inleiding.....	287
10.2	Landschappelijk kader.....	287
10.3	Onderzoeksgeschiedenis.....	290
10.4	Laat-paleolithicum.....	293
10.5	Mesolithicum.....	297
10.6	Vroeg- en midden-neolithicum.....	302
10.6.1	Nederzettingen en 'losse' vondsten.....	302
10.6.2	Vindplaatsen van de Trechterbekercultuur.....	306
10.7	Laat-prehistorische begravingslandschappen.....	307
10.7.1	Grafheuvelgroepen.....	307
10.7.2	Urnenvelden en hergebruik van het oude grafheuvellandschap.....	314
10.8	Laat-prehistorische rituele landschappen.....	320
10.8.1	Het Enterveen en Elsenerbroek.....	320
10.8.2	Andere veenvondsten.....	323
10.8.3	Bronzen artefacten uit andere contexten.....	327
10.9	Laat-prehistorische bewoningslandschappen.....	327
10.9.1	Laat-neolithicum en vroege bronstijd.....	327
10.9.2	Midden-bronstijd tot en met vroege ijzertijd.....	331
10.9.3	Midden-ijzertijd tot en met vroeg-Romeinse tijd.....	332
10.10	Midden- en laat-Romeinse tijd.....	336
10.11	Vroege middeleeuwen.....	341
10.12	Late middeleeuwen.....	344
10.12.1	Rurale nederzettingen.....	344
10.12.2	De stadsontwikkeling van Goor.....	347
10.12.3	Borgmannen en adellijke huizen.....	348
DEEL C THEMATISCHE STUDIES		
11	INLEIDING OP THEMATISCHE STUDIES.....	353
11.1	Inleiding.....	353
11.2	Bewoningsdynamiek.....	354
11.3	Landschapsdynamiek.....	355
11.4	Rituele landschappen, depotvondsten en cultusplaatsen.....	355

12	BEWONINGSDYNAMIEK OP SUPRAREGIONALE SCHAAL	357
12.1	Inleiding	357
12.2	De bewoning van Oost-Nederland	358
12.2.1	Landschap en bewoningsdynamiek	358
12.2.1.1	Jagers-verzamelaars	362
12.2.1.2	Primitieve landbouwers	368
12.2.1.3	Gevorderde landbouwers	377
12.2.1.4	Protohistorie en vroege historie	381
12.3	Bewoningsdynamiek per hoofdlandschap	394
12.3.1	Inleiding	394
12.3.2	Plateau- en terrassenlandschap	395
12.3.3	Stuwwallandschappen	395
12.3.4	Dekzandlandschappen	397
12.3.5	Rivierenlandschappen	399
12.4	Oost-Nederland als grensgebied	400
13	BEWONINGSDYNAMIEK OP MICROREGIONALE SCHAAL	405
13.1	Inleiding	405
13.2	Laat-paleolithicum tot vroeg-neolithicum	406
13.3	Midden-neolithicum tot midden-bronstijd A	410
13.4	Midden-bronstijd B tot en met vroege ijzertijd	417
13.5	Midden-ijzertijd tot en met vroeg-Romeinse tijd	428
13.6	Midden- en laat-Romeinse tijd	440
13.7	Middeleeuwen	446
13.7.1	Bewoningsdynamiek vanuit archeologisch perspectief	446
13.7.2	Huisplattegronden en historische erven	458
13.7.3	'Erven testen' in Zuidwest-Salland	462
14	LANDSCHAPSDYNAMIEK	469
14.1	Inleiding	469
14.2	Veen	470
14.2.1	Veenuitbreiding	470
14.2.2	Ontginning	476
14.3	Vegetatie	477
14.3.1	Bewoning en vegetatie	477
14.3.2	Oorspronkelijke bosvegetatie	478
14.3.3	Onderzoek van waterputten en waterkuilen	479
14.3.4	Van Atlantisch woud naar parklandschap	483
14.3.5	Achterhoekse wildernissen: Steenrewalt, Synwede en Berlewalde	490
14.4	Zand en water	493
14.4.1	Erosie en sedimentatie	493
14.4.2	Stuifzand	499
14.4.3	Ontginning	503

14.4.3.1	Essen en plaggendekken.....	503
14.4.3.2	Jongere ontginningen en transformatiefases.....	507
15	RITUELE LANDSCHAPPEN, DEPOTVONDSTEN EN CULTUSPLAATSEN.....	509
15.1	Inleiding.....	509
15.2	Rituele landschappen.....	510
15.2.1	Inleiding.....	510
15.2.2	Venen.....	511
15.2.2.1	Inleiding.....	511
15.2.2.2	Elsenerbroek, Enterveen en Middelveen.....	512
15.2.2.3	Andere veenvondsten.....	513
15.2.3	Rivieren, beekdalen en laagtes.....	517
15.2.3.1	Inleiding.....	517
15.2.3.2	Steentijd.....	517
15.2.3.3	Bronstijd en ijzertijd.....	519
15.2.3.4	Romeinse tijd.....	522
15.2.3.5	Middeleeuwen.....	523
15.2.4	'Droge' context.....	524
15.3	Cultusplaatsen.....	527
15.3.1	Inleiding.....	527
15.3.2	Toponymische aanwijzingen: het wih-heiligdom van Wijhe.....	529
15.3.3	Enclosures?.....	531
15.3.4	Herxen: een cultusplaats in een dynamisch rivierlandschap.....	532
15.3.4.1	Onderzoeksgeschiedenis en landschap.....	532
15.3.4.2	Het vondstcomplex.....	532
15.3.5	Een cultusplaats op de Leestense Enk bij Zutphen.....	538
15.3.5.1	Onderzoeksgeschiedenis en landschap.....	538
15.3.5.2	Het vondstcomplex.....	539
15.3.5.3	Interpretatie.....	541
15.4	Rituelen in nederzettingen.....	543
15.4.1	Inleiding.....	543
15.4.2	Laat-neolithicum en bronstijd.....	543
15.4.3	IJzertijd.....	545
15.4.4	Romeinse tijd.....	547
15.4.5	Middeleeuwen.....	549
15.5	Christianisering.....	551
	CONCLUSIES.....	557
	LITERATUUR.....	573
	SAMENVATTING.....	629
	SUMMARY.....	635
	SPONSORS.....	641

KAARTBIJLAGEN (APARTE MAP)

- Bijlage 1 Fysisch-geografische kaart van Oost-Nederland
- Bijlage 2 Fysisch-geografische kaart van Zuidwest-Salland
- Bijlage 3 Fysisch-geografische kaart van de noordwestelijke Achterhoek
- Bijlage 4 Fysisch-geografische kaart van de noordoostelijke Achterhoek
- Bijlage 5 Fysisch-geografische kaart van Zuidwest-Twente